

Türkiye - Türk Dünyası İlişkileri

“Politik ve Ekonomik Boyut”

Editörler
İlyas TOPSAKAL
Sema AY

 E K İ N
Basım Yayın Dağıtım
2018

© 2018 Ekin Yayınevi

Tüm hakları mahfuzdur. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Yasa'nın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan yayınevinin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, özetlenemez, yayınlanamaz, depolanamaz.

Sertifika No: 0607-16-008681

ISBN: 978-605-327-806-1

Sayfa Tasarımı: Revizyon Ajans

Kapak Tasarımı: Mesut NAMLIKAYA

Tasrih: Utku KARAAĞAÇ

Baskı ve Cilt:

Sonçağ Yayıncılık

Matbaacılık Reklam

San Tic. Ltd. Şti.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı

48/48 İskitler - Ankara

Tel.: (0312) 341 36 67

Sertifika No: 25931

Baskı Tarihi: Aralık 2018

EKİN Basım Yayın Dağıtım

Şehreküstü Mah. Cumhuriyet Cad.

Durak Sk. No: 2 Osmangazi / BURSA

Tel. : (0.224) 220 16 72 - 223 04 37

Fax.: (0.224) 223 41 12

e-mail: info@ekinyayinevi.com

www.ekinyayinevi.com

Yazarlar Hakkında

Ali Burak Darıcılı, 1998 yılında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu, Ortadoğu Teknik Üniversitesinde yüksek lisans derecesini aldı. 2017 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde “Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonunun Siber Güvenlik Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı tezi ile doktora derecesini aldı. Halen Bursa Teknik Üniversitesinde Dr. Öğr. Üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Ali Osman Balkanlı, 1987 yılında İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalında yüksek lisans derecesini, 1996 yılında aynı alanda doktora derecesini aldı. Yazar, 1988 yılından günümüze dek İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde, İktisat Ana Bilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Fatih Kaleci, 2009 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi bölümü ve 2010 yılında çift anadal programlı ile İktisat bölümünden mezun oldu. 2012 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE’de önce İlköğretim Matematik Eğitimi bölümünden, ardından İktisat bölümünden yüksek lisans derecesini aldı, 2014 yılından itibaren Necmettin Erbakan Üniversitesi İktisat bölümünde araştırma görevlisi olarak görevine devam eden Kaleci, 2018 yılında Matematik Eğitimi bölümünden doktora derecesini almıştır.

Hilal Yıldırım Keser, 1997 yılında Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulundan mezun oldu. 2000 yılında Marmara Üniversitesi SBE İktisat bölümünde yüksek lisansını tamamladı. 2002 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO’da öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2012 yılında iktisat alanında doktorasını tamamlayan Keser halen Bursa Teknik Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Işın Çetin, 2008 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Ekonometri bölümünden mezun oldu. Aynı üniversitede ekonometri alanında yüksek lisansını 2011, doktorasını ise 2017 yılında tamamladı. Halen Giresun Üniversitesi Ekonometri bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Levent Ersin Orallı, 2002 yılında Gazi Üniversitesi'nden mezun oldu. 2002-2004 yılları arasında Ankara Üniversitesi SBE'de yüksek lisans, 2004-2010 yılları arasında da Gazi Üniversitesi'nde Devletler Hukuku alanında tez vererek doktorasını tamamladı. 2003-2004 yılları arasında Kopenhag Üniversitesinde (University of Copenhagen) bilimsel çalışmalar yürüttü. 2005 yılında yasa- ma uzmanı olarak TBMM'de memuriyet hayatına başladı. 2006-2011 yılları arasında Gazi Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak görev yaptı. Çeşitli kitap ve dergilerde Devletler Umumi hukuku, Türk dış politikası, Genel kamu hukuku, demokrasi ve sivil toplum konularını işleyen Türkçe ve İngilizce makaleleri bulunan Orallı, çok sayıda televizyon ve radyo programında güncel hukuksal ve siyasi süreçlerle ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ülke çapında faaliyet gösteren çeşitli dernek ve vakıflarda yöneticilik yapmakta olan Orallı halen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

Neşe Kemiksiz, 1980 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesinden mezun oldu. Aynı üniversitede yüksek lisans derecesini, 1988 yılında doktora derecesini aldı. Uluslararası ilişkiler ve Ortadoğu alanlarında çalışmaları bulunan Neşe Kemiksiz halen Anka Enstitüsü Onursal Başkanı, Yönetim Kurulu ve Bilimsel Danışma Kurulu üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Sema Çınar Ay, 1996 yılında Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümünden mezun oldu. Aynı üniversitede İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat ABD'da yüksek lisans derecesini, 2004 yılında aynı alanda doktora derecesini aldı. 2005-2007 yılları arasında KOSGEB'de görev yaptı. 2007 yılından itibaren göreve başladığı Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO'da Doç. Dr. olarak görev yapmaktadır.

İçindekiler

<i>Önsöz</i>	4
<i>Yazarlar Hakkında</i>	8
<i>Reflection of Geopolitical Status of Turkey to Foreign Policy</i>	13
Levent Ersin ORALLI	
<i>Kafkasya'da Bölgesel Sorunlar ve Türkiye'ye Etkileri</i>	25
Neşe KEMİKSİZ	
<i>Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Askeri İşbirliği Süreçlerinin Analizi</i>	49
Ali Burak DARICILI	
<i>Traceca Ülkelerinde Karayolu Altyapısının Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi</i>	63
Hilal YILDIRIR KESER Sema AY Işın ÇETİN	
<i>Türk Dünyası Ülkeleri Arasındaki İktisadi Gelişmeler: Mevcut Durum ve Öneriler</i>	87
Fatih KALECİ	
<i>Gagavuzya Ekonomisinde Ekonomik Yapı, Dış Ticaret ve Gelişme Sorunsalı</i>	103
Ali Osman BALKANLI	

6

GAGAVUZYA EKONOMİSİNDE EKONOMİK YAPI, DIŞ TİCARET VE GELİŞME SORUNSALI

Ali Osman BALKANLI

Giriş

Gagavuzlar, Moldova Cumhuriyetinde Gagavuzyeri özerk bölgesinde yaşamakta olan Türk kökenli ve Hristiyan inanlı bir halktır. Burada bu çalışmada, Gagavuzların ve dolayısıyla bu bağlamda Moldova Cumhuriyetine bağlı özerk devlet yapılanması olarak biçimlenen Gagavuzyeri'nin (Gagavuzya) ekonomik ve dış ticaret yapısı ve bu bağlamda ekonomik gelişme sorunları incelenecektir. Bu noktada ilk kısımda Gagavuz toplumu ortaya konulacak, bunun ardından Gagavuz toplumunun ekonomik yapıları ve dış ticaretleri incelenerek, ekonomik gelişme sorunları üzerinde durulacaktır.

Geçmişten Güncele Gagavuz Toplumu

Gagavuz adına tarihsel kayıt olarak ilk kez 1817 tarihli Rus nüfus sayımını belgelerinde rastlanır. Gagavuzları nitelemek üzere, Gagavuz adı, Gagauuz, Gagaouz, Gaguz, vb. biçimlerinde kullanılmakta birlikte, genelde bu adlar arasında “Gagavuz” adı daha fazla yaygın kullanıma sahiptir (Onofrey, 208:104). Ve Gagavuzların Moldova Cumhuriyeti içerisinde anayasal özerk devlet konumunda yaşadıkları yörenin adı da Gagavuzya/Gagavuzyeri olarak tanımlanır. Gagavuz adının anlamı konusunda, çeşitli etimolojik açıklamalar bulunmaktadır. Gagavuz adının Gag ve uz'dan oluştuğu ve buradaki uz'un oğuz'un türevi olduğundan söz edilir. Ve bu sav da, slav dilinde “ğ” harfinin kullanılmamasından destek alır. Buna göre, Oğuz sözcüğünün de, bu bölgede ouz'a, vuz'a, uz'a dönüşmüş olması olası bir durumdur. Gagavuz kavramındaki, ön ektaki Gaga eki ise kimi araştırmacılarca gök, aga, aka, kala, hak v.b. gibi sözcüklerle ilişkilendirilmektedir (Gökdağ,2014:22). Elbette, bu tartışma uzatılabilir. Ancak, ad kökenini çözmeye dönük etimolojik tartışmalar, dilbilimcileri ve etnologları ilgilendiren bir durum olup, çalışmamız açısından kapsam dışı bir ayrıntıdır.

Tarihsel olarak, Uzlar (Oğuzlar) günümüzün Gagavuzlarının etnolojik öncülleri olarak, Ur'lar (Onogurlar) (Küçükspahioğlu, 2018: 210;Yılmaz,2002:110) ise günümüzün Tuna Bulgarlarının ve de Volga (İtil=Atil) Bulgarlarının etnolojik öncülleri olarak tanımlanır (Akın,1982:3;Öz,2017:1478;Ahmetbeyoğlu,2017:2 vd.). Dolayısıyla, Balkan bölgesinde, belli yerleşimlerde Uz'lar ile Ur'lar arası yakınlaşmalar veyahutta ortak yaşayış durumları, hiç de şaşırtıcı olmamalıdır. Örneğin bu noktada bazı kaynaklarda Bulgaristan bölgesinde Gagavuz köylerine katılan bazı Bulgar ailelerin zamanlar köy içerisinde Gagavuzlaştığından dahi söz edilmektedir. (Argunşah, 2018:1). Gagavuzya'da ve Ukrayna'da Gagavuzların Bulgar topluluklarına “Tukan” dedikleri ve Bulgar toplulukları

ile, Gagavuzlar arasında (her topluluk kendini bilmekle birlikte) belli bölgelerde karışık yerleşimlerin çok olduğu görülür. Ancak tabii ki, Tukanlar (Bulgarlar) Bulgarca denilen Slavic Bulgarca'yı konuştukları görülür. Bu bölgeler Slav etki alanında olduğundan bu bölgedeki toplumlar arasında konuşmalar da daha ziyade Slavca (Rusça-Bulgarca-Ukraynaca=Slavik dil ailesi) gerçekleşmektedir .

Ur'lar ile Gagavuz'ların öncülleri olan Uz'ların tarihsel süreçleri, etnogenez ve gelişim olarak birbirinden farklıdır . Araştırmacı Tadeusz Kovvalski, Gagavuzların etnolojik gelişimini üst üste geçmiş üç katman içerisinde tanımlar. Ona göre, ilk katman, kuzeyden gelen ve çoğu etnolog ve tarihçi tarafından Kumanlar ya da Oğuzlar ya da Peçenek olarak tanımlanan bir Türk topluluğunun kalıntısıdır. İkinci katman Osmanlıların gelişlerinden daha önceki bir döneme uzanan güneyden yoğun bir biçimde katılan ve dil lehçesi olarak da kalıcı iz bırakan (ve Paul Wittek'e göre II.İzzeddin Keykavus ve Sarı Saltuk ile Balkanlar'a geçen Selçuklu Türklerinin Hristiyanlaşan ögelerinden oluşan) bir gruptur. Üçüncü katman ise Osmanlı döneminin Türk kolonilerinden oluşur. Bunlar arasında (yukarıda da belirtildiği üzere) Müslüman Türklerden önce Anadolu'ya gelen Türklerin Hristiyan kimlikli diğer bir kümesini oluşturan Karamanlıların Balkanlara göç eden kısımlarını da saymak gerekir (Zikreden, Onofrey,208:109-110).

Gagavuzların Hristiyanlığı, kökeni Tuna ötesi olan ilk katmandan gelmektedir. Burada özellikle Kumanların öncülleri arasında yer alan Hunlar içerisinde (Grod adlı Hun prensinin 528 yılında Hristiyanlığı kabul etmesi ve 530 yılında Karadutsat adlı Ermeni papazın Hristiyanlığa ait bazı metinleri Hun diline çevirmesi ile başlayan süreçte) Hristiyanlığın yayılmış olması ilk katmandaki dinsel inanışın arka planını açıklar (Onofrey,208:109-110; Ayrıca bkz. Kurt, 2017:8). 1500'ler sonrasında günümüze gelen süreçte, tüm bu belirtilen ana katmanların günümüzün Gagavuz kimliğini oluşturduğu söylenebilir.

Gagavuzya'da Toplumsal-Politik Yapının Gelişimi

Gagavuzlar esasen 19. Yüzyıl öncesinde Bulgaristan'ın kuzey bölgesinde yaşıyorlar iken, o dönemde yaşanan olumsuzlukların etkisinde 1768-1774, 1787-1791 ve 1806-1812 yılları arasındaki günümüzün Gagavuzya içerisine doğru büyük bir göç gerçekleştirmişlerdir. Gagavuzya'nın içinde yer aldığı Moldova ise, tarihte değişik adlarla anılan ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde Boğdan olarak tanınan eski S.S.C.B. ülkesidir ve S.S.C.B.'ye katılana kadar Romanya ile Rusya arasında birkaç kez el değiştirme yaşamıştır. Rusya'nın Moldova'nın da içinde olduğu bölgeyi ele geçirmesi, 19. yüzyılın

başındadır. Daha sonrasında Romanya'nın egemenliğine geçen ve ardından yeniden Rusya'nın geri aldığı Moldova, Sovyetler Birliği döneminde, yüzde 65-75'i bulan Rumen etnisiteye sahip nüfusuyla, 1924 yılında, Ukrayna'nın güneybatısından koparılan Dinyester Nehri'nin doğu kıyılarında bir sanayi bölgesinde yer alan Tiraspol'un başkentliğinde Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSR) kurulmuştur (Gökdağ,2014:19). Moldovan dediğimiz toplum, esasen Rumen toplumunun bir alt kümesi olarak düşünülebilir. Moldovanca olarak da tanımlanan dilleri, kendi tanımlarına göre, Romana (Romence) olarak tanımlanır.

Moldova'da Gagavuzya'da yaşayan Gagavuzlar 20. Yüzyılın sonuna doğru 1991'de Sovyetler Birliğinin çöküşü ile birlikte, Moldova'nın Sovyetler Birliğinden ayrılarak bağımsızlığını kazanma sürecinde, 19 Ağustos 1991'de bağımsız bir Cumhuriyet kurma kararı almışlar ve uygulamışlar, 4 yıl tanınmayan bir Cumhuriyet olmuşlar, sonrasında ise tartışmaların ciddi ve büyük bir çatışmaya dönüşme sürecine girmesi nedeniyle, bağımsız cumhuriyet yönelişlerini 1994'de de özerk devlete dönüştürmüşlerdir. Şu an itibariyle de Moldova Cumhuriyeti içerisinde anayasal bir özerk devlet konumundadırlar (Gökdağ, 2014:20-21). 2 Şubat 2014'e geldiğinde ise Gagavuzya'da da ülkenin dış politika tercihi ve bölgenin konumuyla ilgili iki referandum yapılmıştır. Yüzde 70 katılımın olduğu referandumda Gagavuzların yüzde 98,4'ü Moldova'nın Rusya güdümlü Gümrük Birliği'yle bütünleşmesinden yana oy kullanmıştır. Gagavuzların yüzde 98,8'i ise Moldova'nın (Romanya ile birleşme v.b.) bağımsızlığını yitirmesi durumunda özerk bölgenin kendi kaderini belirleme hakkına sahip olduğuna ilişkin maddeye de "evet" demiştir (www.aa.cm.tr,2018:1).

Toplumsal gelişmeye baktığımızda, son on yıllarda, gerek Moldova ve gerekse Gagavuzya'da nüfus artışının olamadığını ve hatta nüfusun azaldığını görmekteyiz. Öyle ki, Moldova'nın nüfusu 1989'da 4.335.360 kişi iken, Gagavuzya'nın nüfusu 1989'da 153.458 idi. 2014 yılında ise Moldova'nın nüfusu 2 804 801 kişiye düşerken, Gagavuzya'nın nüfusu da 126.010 kişiye düşmüştür(www.statistica.md, 2017:41,Erişim:03.08.2018). Bu durum büyük ölçüde nüfus artış hızının düşüklüğünün yanısıra, hem gerek Moldova geneli için, hem de gerekse Gagavuzya için, ekonominin zayıflığı nedeniyle yurtdışına işgücü göçünü anlatır. Moldova'da ve Gagavuzya'da var olan nüfusa ve artan nüfusa, ekonominin iş olanakları yaratamaması bu göçün ana nedenidir. Bu nüfus verileri ile, Gagavuzya'nın toplam Moldova nüfusuna oranı 1989'da yüzde 3.5 iken, 2014 yılı itibariyle bu oran yüzde 4.5'tir. (www.statistica.md, 2017:41;Erişim:03.08.2018).

Ekonomik olumsuzlukların etkisinde başka ülkelere büyük göç veren Gagavuzya'da, insanlarda büyük ölçüde Rusya ve Türkiye'ye iş için yöneliş

vardır. Gagauzlarda sosyalist dönemden gelen ve Ortodoksi inancı ile ve güncelde karizmatik lider olması boyutuyla Vladimir Putin ile gelen Rusya ilgisi olsa da, Türkiye'nin yeri özeldir. Bunda kültürel yakınlığın etkisinin yanısıra, özellikle 1990'lar sonrasında Türkiye'nin Gagavuzlara (T.İ.K.A. v.d. kurumları ve yöneticileri aracılığıyla) destekleri de etkilidir. Sovyetler Birliği yıkılması sonrası, Moldova'nın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, Moldova ile yakın ilişkiler kuran Türkiye, 1990'lardan başlayan süreçte, T.İ.K.A. aracılığıyla Gagavuzya'da alt yapı yatırımlarında ve toplumsal sağlık, eğitim işlerinde Gagauz toplumu ve yönetimini destek nitelikte inşai-teknik içerikli toplumsal işler gerçekleştirmektedir. Türkiye sadece T.İ.K.A. kanalıyla değil, diğer kamu kurumları ile de Gagavuzya toplumu ve yönetimine destek vermektedir.

Gagavuzya'da Rusya'nın ve Rusça'nın etkisi yüksektir ancak bu etkinin kurumsallıktan ziyade, durumsal olduğunu ve seçici olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Gagavuzya toplumunun bölgedeki siyasal ve ekonomik konumu, onların Rusya ile ilişkilerine "stratejik" bir görünüm kazandırmaktadır. Her şeyden önce, Gagavuzya'nın üretiminde önem taşıyan ürünlerin ana ithalatçıları arasında Rusya yer alır. Dolayısıyla, Gagavuz toplumunun Rusya'ya bakışı bu nedenle "seçici ve durumsal" olmak zorundadır. Bu "durumsallık" 20. Yüzyılın başlarında yaşanan olaylardan da öngörülebilir. Örneğin, 1800'lerin sonuna doğru Bulgaristan bölgesinden Basarabya'ya büyük Gagauz göçü vardır ve bu nedenle Gagavuzyeri'ndeki Gagavuzların bir kısmı, Osmanlı-Rus savaşının etkisinde, Rus Çarının 1800'lerin sonuna doğru Bucak bölgesini kendilerine sunmasından dolayı Ruslara sempati duyarlar. (www.aa.com.tr). Bu durum, şaşırtıcı değildir. Bu durumun 1950'lerde Türkiye'ye göç eden göçmenlerdeki Menderes sevgisiyle koştuluk taşır. Ancak, Gagavuzlardaki Rusya'ya duyulan bu sevginin sınırsız, tam ve mutlak olduğunu söylemek de zordur. Örneğin, Gagavuzların tarihteki en büyük başkaldırılarından biri olan 1906'daki bağımsızlık hareketinde, başkaldırının nedeni de, muhatabı da (o dönemin) Rusya(sı)dır. Öyle ki, 1800'lerin sonuna doğru Rus Çarlığı Gagavuz halkını Ruslaştırmaya (asimilasyona) yönelir. Bu duruma karşı, Komrat'ta Gagavuzlar ayaklanırlar. Komrat'ta bu başkaldırıya Andrey Galaçtan ile Atmaca Pavlioğlu önderlik yaparlar (www.aa.com.tr, Erişim: 20.09.2018). Gagavuzların bu başkaldırısıyla birlikte, büyük bir direniş ortaya çıkar ve Gagavuzlar Rus Çarlığına karşı, kendi cumhuriyetlerini (1909, Komrat Gagavuziya Türk Cumhuriyeti) ilan ederler. Dolayısıyla, günümüzde baktığımızda da, Gagavuzyeri ekonomisinin zayıflığında, özellikle Moldova'nın eski S.S.C.B. üye ülkesi olduğu düşünüldüğünde, Rusya etkisi şaşırtıcı olmasa gerektir. Rusya'nın Gagavuzyeri'nde bu biçimde önemszenmesinin ardında sadece bunlar yoktur: Ayrıca bir yanda Romen etkisinden korku (Moldova'nın

Romanya ile birleşmesi tartışması vardır ve bundan zarar göreceklere endişesi vardır) yer alırken, diğer yanda Rusya'nın burada uyguladığı ekonomik yönlendirmeler (havuç-sopa politikasını göstermesi de) bu etki de belirleyici/etkili olmaktadır denilebilir . Ancak tüm bunların ötesinde, ana etken Gagavuzyeri ekonomisinin ekonomik zayıflığı ve bağımlılığıdır.

Gagavuzyeri'nde Ekonomik Yapının ve Dış Ticaretin Gelişimi

Gagavuzyeri'nde ekonomi esasen tarıma dayalıdır. Bu çerçevede Gagavuzyeri'ndeki sanayi kesimi dahi, büyük ölçüde tarım kesimi ile ilintilidir. Günümüz itibariyle Gagavuzyeri Özerk Bölgesinde çalışan fabrikalara bakıldığında bu fabrikaların aşağıdaki gibi olduğu görülür: Sekiz büyük şarap fabrikası, Basarabiya Agroexport Konsorsiyumu (burada özellikle konserve ve meyve suları üretimi yapılmaktadır), üç un fabrikası, bir tütün mayalama fabrikası. Bölgede ayrıca bir et kombinası, üç süt işleme fabrikası, üç yem fabrikası, bir kilim fabrikası, yedi hazır giyim fabrikası, elektrikli ev aletleri fabrikası ve betonarme mamullerin fabrikaları da bulunmaktadır(Zikreden, Bulut,2016:32).

Sanayi üretimi içerisinde, belli başlı ürünlerin üretim gelişmeleri, bölgenin sanayiinin gelişimini ortaya koymada önem taşıyacaktır. Bu bağlamda, burada et üretiminin (tavuk dahil) gelişimine bakıldığında, 2008 yılında ülke genelinde et üretimi 12.116 ton iken, Gagavuzya'da üretimin ise 15.9 ton olduğu görülür. 2017 yılına gelindiğinde, toplam et üretimi Moldova'da 54.306 tona çıkarken, Gagavuzya'da ise üretim 732.5 ton olmuştur. Bu değerler ile ise Gagavuzya'nın Moldova sanayiinde et üretiminde payı 2008'de yüzde 0.13 iken, bu oran 2017'de yüzde 1.34 olmuştur. Süt ve Krema üretimi ise 2008 yılında Moldova'da 66.597 ton iken, Gagavuzya'da yüzde 0.35 pay ile 235 tondur. 2017 yılında ise Moldova'da üretim 79.991 tona çıkarken, Gagavuzya'da üretim yüzde 0.65 pay ile 523 tona çıkmıştır. Görülen odur ki, süt ve krema üretiminde Moldova geneline göre dikkate değer bir artış söz konusudur. Ekmek ve pasta ürünleri üretiminde ise 2008 yılında Moldova'da üretim düzeyi 137.519 ton iken, Gagavuzya'da üretim düzeyi 2.941 tondur. Burada Gagavuzya üretiminin toplam üretime oranı yüzde 2.13'tür. Bu değerler 2017'de Moldova genelinde 130.065 tona düşerken, Gagavuzya'da da 2.029 tona düşmüştür. Ve dolayısıyla da, 2017'de bu oran yüzde 1.56'ya düşmüştür. Görülen odur ki, bu alt kesimde ciddi bir üretim daralması hem ülke genelinde hem de Gagavuzya genelinde söz konusudur(www.statistica.md, Erişim: 05.08.2018).

Bu dönemde dikkati çeken gelişme şarap üretiminde olmuştur. Köpüklü şarap üretiminde Moldova genelinde üretim 2008 yılında 572 bin dal iken, bu değer

Gagavuzya'da yüzde 2 pay ile 11.6 dal iken, 2017 yılına gelindiğinde, üretim Moldova genelinde 642 bin dala, Gagavuzya genelinde de yüzde 20.87 pay ile 134 bin dal'a çıkmıştır. Gagavuzya'da incelenen zaman zarfında köpüklü şarap üretiminde ciddi bir üretim artışı gözlenmektedir (www.statistica.md, ;Erişim:09.10.2018).

Gagavuzya'da tarım işletmeleri ve çiftlikler tarafından gerçekleştirilen tarımsal ekinin Moldovya ekonomisi içindeki yerine baktığımızda, bu oran 2010 yılında yüzde 8.57 iken, bu oran 2017 yılında da yüzde 8.51'dir (www.statistica.md, 09.10.2018). Görülen odur ki, bölge ekonomisinde ülke ekonomisine göre, tarım kesiminde görece bir gelişme söz konusu olmamış; aynı düzeyler korunmuştur.

Genel olarak Moldova ekonomisinde GSYİH, 2015 yılı itibariyle, 122.562.743 .000 lei iken, Gagavuzya'nın Moldova GSYİH'sı içindeki katkısı 3.210.102.000 lei ile yüzde 2.62'dir. Üretim alt kesimleri olarak, Tarım Ormancılık ve Balıkçılık kesiminin Moldova ekonomisi içerisindeki payı 2015 yılında yüzde 12.24 iken, Gagavuzya'nın Tarım Ormancılık ve Balıkçılık kesiminin bölgesel payı ise yüzde 30.06'dır. Görülen odur ki, yukarıda da belirtildiği üzere, Gagavuzyeri'nde ekonomide tarımın payı, genel Moldova'ya göre, daha fazladır, daha fazla tarım ekonomisi karakteri egemendir. İmalat sanayiinin GSYİH'daki payı ise Moldova genelinde yüzde 11.9 iken, Gagavuzyeri'nde yüzde 13.2'dir. Elektrik, Gaz kesiminin ülke GSYİH'sındaki payı 2015'de yüzde 1.85 iken, Gagavuzya'da yüzde 1.37'dir. Tüm bu verilerden görülen odur ki, Gagavuzyeri'nde tarım kesimi ve sanayi kesimi genel Moldova ekonomisi bağlamında küçük bir farkla daha yüksek değerlere, hizmetler kesimi ise daha düşük değerlere sahiptir.

Çizelge 1.

Moldova ve Gagavuzyeri'nde Milli Gelir ve Üretimin Bileşimi, 2013-2015

	Tüm Ülke			Gagauzia				
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2015 Gagauzya /Tüm Ülke	2015 Sektör/ Gagauzya Toplam
GSYİH	100.510.471	112.049.578	122.562.743	2.834.781	3.064.634	3.210.102	2.61	100.00
Ürünler Üzerinde Net Vergiler	16.790.995	17.546.018	18.690.113	465.644	471.142	458.384	2.45	14.26
Toplam G.S. Katma Değer	83.719.476	94.503.559	103.872.629	2.369.137	2.593.492	2.751.718	2.65	85.73
Tarım,Ormanlık ve Balık	12.383.120	14.619.434	15.001.568	732.406	877.623	965.109	6.43	30.06
Maden	460.810	491.998	484.339	190	199	167	3.45	0.01
İmalat Sanayi	11.296.833	13.034.109	14.578.857	409.026	417.955	422.910	2.90	13.18
Elektrik,Gaz	1.977.271	2.094.417	2.262.230	38.771	41.573	44.215	1.94	1.37
İnşaat	3.372.708	4.008.028	4.413.613	28.082	32.321	28.931	0.65	0.90

Kaynak: www.statistica.md, (Erişim Tarihi: 23.11.2018)

Gagauz ekonomisinin tarımsal karakteri onun dış ticaretinin de ağırlıklı olarak tarımsal ağırlıklı ürünlerden oluşmasını getirmiştir. Tarım ekonomisinin ağırlıkta olduğu Gagavuzyeri'nde şarap üretiminde kullanılma boyutuyla önem taşıyan üzüm, tarımda önemli bir yere sahip olup, tarımsal üretimde bunu ceviz, ayçiçeği, tahıllar, tütün gibi ürünler izlemektedir. Gagavuzyeri'nin ihracatına baktığımızda, bölgenin ihracatı 2004 yılında 590.6 milyon lei iken, 2005'de 995.7 milyon Lei, 2006'da 830.9 milyon lei, 2007'de 699.8 milyon lei, 2008'de 894.4 milyon lei, 2009'da 816.4 milyon lei, 2010'da 1.005.8 milyon lei olmuştur. (İspolkom'dan Aktaran Bulut, 2016a:66). 2015 yılına gelindiğinde, 1.652.2 milyon lei (8.268.268 USD) ihracat gerçekleştiren Gagavuzyeri 2016 yılında 1.952.5 milyon lei (9.772.272 USD) ihracat gerçekleştirmiştir (<http://www.gagauzia.md>, Erişim:23.11.2018). İhracat artış oranı 2015 yılına göre yüzde 18.2'dir. Bütün olarak Moldova'nın Lei olarak ihracatı ise 2015 yılında 39.261 milyon lei iken, 2016 yılında 41.45 milyon lei'dir. 2015 yılı ihracatının Moldova ihracatına oranı yüzde 4.2'dir. 2016 yılı ihracatının Moldova ihracatına oranı ise yüzde 4.74'dür (İhracat değerleri, döviz kuru Lei-USD hesaplamaları için, <https://www.bnm.md>,Erişim:20.11.2018).

Çizelge 2.

Moldova Ekonomisinde, İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Dengesi (1997-2017)

	1997	2000	2005	2010	2017
Toplam İhracat	874056,5	471465,6	1090918,5	1541486,6	2.424.972,03
B.D.T. Ülkeleri	608307	276088,2	551227	624003,2	462820,45
Avrupa Birliği Ülkeleri (EU-28)	185499,7	165280,2	443184,4	728938,9	1596839,6
Diğer Ülkeler	80249,8	30097,2	96507,1	188544,5	365311,98
Toplam İthalat	1171251,8	776416	2292291,6	3855288,6	4831335,29
B.D.T. Ülkeleri	604516	259776,9	905207,8	1256851,6	1206051,9
Avrupa Birliği Ülkeleri (EU-28)	449849,5	413230,6	1038777	1704239,6	2389159,54
Diğer Ülkeler	116886,3	103408,5	348306,8	894197,4	1236123,85
Dış Ticaret Dengesi, Toplam	-297195,3	-304950,4	-1201373,1	-2313802	-2406363,26
B.D.T. Ülkeleri	3791	16311,3	-353980,8	-632848,4	-743231,46
Avrupa Birliği Ülkeleri (EU-28)	-264349,8	-247950,4	-595592,6	-975300,7	-792319,94
Diğer Ülkeler	-36636,5	-73311,3	-251799,7	-705652,9	-870811,86
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	74,6	60,7	47,6	40	50,19

Kaynak: www.statistica.md, www.bnm.md (Erişim Tarihi: 23.12.2018)

Gagauzyeri'nin 2016 yılında 1.952.5milyon Lei'yi bulan ihracatı vardır ve bu ihracatın 781.3 milyon lei'si Avrupa Birliği ülkelerine gerçekleştirilirken, 582.9 milyon lei'si B.D.T. ülkelerine, 588.3 milyon lei'si ise (%30.1'i) diğer ülkelere gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen ihracat içerisinde 742.7 milyon lei (yüzde 38) alkol ve alkol ürünleri ihracatta en başta yer almıştır. İkinci sırada tekstil ve tekstil ürünleri yüzde 16.6 pay ile 324.8 milyon lei'lik bir ihraç değerine sahip olmuştur. İhracatta üçüncü sırada tohumlar ve benzeri ürünler yüzde 15.1 pay ile 296 milyon lei değere sahip olmuştur. Bunları sırasıyla cam ve cam ürünleri, petrol ürünleri izlemiştir (<https://drive.google.com/file/d/0B2xvgdewuRAVT1Z1eUFqVmE4dkk/view:16-17>;Erişim:23.11.2018).

Gagauzyeri'nin ithalatı 2015 yılında 808.8 milyon lei iken, 2016 yılı ithalat rakamı ise 1.585 milyon lei'dir. Bütün Moldova'nın ithalatı lei olarak 2015 yılında 79.560 milyon lei iken, 2016 yılında 80.922 milyon lei'dir. Buna göre, 2015 yılında Gagauzyeri ithalatının Moldova ithalatına oranı yüzde 1'dir. 2016 yılında ise yüzde 1.96'dır (İthalat değerleri, döviz kuru Lei-USD hesaplamaları için, <https://www.bnm.md>,Erişim:20.11.2018). 2016'da gerçekleştirilen ithalatın 590 milyon lei'i yüzde 37.1'i diğer ülkelerinden, 392 milyon lei yüzde 24.7 ile Avrupa Birliği ülkelerinden, 603 milyon lei ile B.D.T. ülkelerinden gerçekleştirmiştir. İthalat içerisinde yüksek paya sahip olan ürünler arasında ilk başta 570.2 milyon lei ve yüzde 36 pay ile

petrol ve diğer yakıtlar yer almıştır. Bunu 182.2 milyon lei ve yüzde 1.5 pay ile giyim ve tekstil ürünleri izlemiştir. Bunların ardından kazan, ağaç, karton, kağıt ithalatının yer aldığı görülür (https://drive.google.com/file/d/0B2xvgdewuRAVT1Z1eUFqVmE4_dkk/view: 19, Erişim:23.11.2018). Görülen odur ki Gagauzyeri'nin üretim yeteneğinin yansıması kendisini ihracatta da göstermektedir. Bölgesel olarak tarım kesiminde önemli bir yere sahip olan üzüm yetiştiriciliği kendisini ihracatta alkollü ürünler (şarap v.d.) ihracatında yüzde 38'e ulaşan pay ile göstermiştir.

Sonuç

Tarihsel süreçte savaşlar nedeniyle barınma ve bir arka bulabilme kaygısında ve dinsel yakınlık ilişkisinde Rusya'ya sempati ile bakan Gagavuzya toplumu, aynı zamanda Türkiye'ye de büyük yakınlık hissetmektedir. 1930'larla başlayan süreçte Türkiye de bunun farkında bir davranış sergilerken, Sovyet dönemini ifade eden uzun süren etkileşimsizliğin ardından, Sovyetler Birliği'nin yıkılışını ifade eden 1990'larla birlikte yeniden Gagavuz toplumu ile yakınlaşmaya yönelmiştir. Bu durum günümüzde Moldova devletini de kapsayarak (Moldova-Gagavuzya-Türkiye) cumhurbaşkanları ve kamusal örgütler düzeyinde de sürdürülmektedir. Türkiye'den TİKA Gagauzyeri'nde bir çok kamusal işleri başarıyla sürdürmektedir. Ayrıca, Türkiye'den bir kısım girşimcinin de Gagauzyeri'nde yatırım yaptıkları ve üretim faaliyetinde buldukları görülür.

Gagauzyeri'nde üretimde ana üretim sektörünün tarım olması, bölgenin ekonomik gelişmesinde dinamizmin zayıf ve mevsimsel olmasını ve üretimin de geleneksel olmasını getirmektedir. Gagavuz toplumunun yaşadığı bir çok ekonomik yetersizliğin arkasında, aslında önemli bir etmen olarak ekonomilerinin bu gelişmemişliğini ve gelir yaratım süreçlerinin zayıf olmasını görmek gerekir. Özellikle sermaye birikiminin zayıflığı ve girişim yeteneğinin zayıflığı bunda önemli bir etkidir. Bölgenin kendi kendine yeten bir ekonominin olamaması durumu, genel Moldova ekonomisinde de geçerli olduğu üzere, bir ekonomik gelişme sorunu olarak ünlü iktisatçı Ragnar Nurkse'nin "Kısır Döngü Kuramı"nı anımsatır bir biçimde yapısal bir sorundur. Ekonomide sanayi önemli bir paya sahip olmadığından ve dolayısıyla da dinamik yapıya sahip olmadığından ve geleneksel tarım kesimine dayalı olmasından dolayı, ekonominin iş yaratma imkanları da zayıftır. Bu bağlamda da, işsizlik yüksek düzeydedir ve bu noktada Gagavuzların (ve Moldovanların) çok büyük ölçüde iş bulmak amacıyla diğer ülkelere göçü söz konusudur. Tüm bu noktalar düşünüldüğünde, gerek bölge ekonomisinde ve gerekse ülke ekonomisinde ekonomik gelişme odaklı sanayileşme politikalarının oluşturulması ve bu noktada da spesifik seçiş noktasında bölgede sermaye girişlerini destekleyici, kaynakların etkin kullanımını sağlayıcı politikaları izlemesinin bölgenin ekonomik gelişmesinde önemli bir rol oynayabileceği düşünülebilir.

Kaynakça

Ahmetbeyoğlu, A., “Bulgarların Oluşumu Ve Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri Meselesi”, Tarih Dergisi, Sayı 65 (2017 / 1), İstanbul 2017, s. 1-18

Akın, H., “Nemeth’e Göre En Eski Türk - Macar Münasebetleri”. Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt XXX Sayı : 1-2 .

Argunşah, M., , [https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358368&/Gagauzlar%C4%B1n-Tarihi-/-Prof.-Dr.-Mustafa-Argun%C5%9Fah-,\(Web erişim: 23.10.2018\)](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358368&/Gagauzlar%C4%B1n-Tarihi-/-Prof.-Dr.-Mustafa-Argun%C5%9Fah-,(Web%20erişim:23.10.2018))

Balkanlı, Ali O., “Üretimin-Tüketimin -Ticaretin Bölgeselleşmesinde Balkanlar, Ukrayna ve Türkiye”, Der Yayınları, (İstanbul,2019).

Bulut, R., “Gagavuz Türklerinin Siyasi Ve Ekonomik Yapısı “, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 3(6), Güz, 2016a, (Web Erişim, 06.10.2018).

Bulut, R., “Moldovadaki Gagavuz Türkleri”, Külte Kitabevi Yayınları/Fakülte Kitabevi Yay., (Isparta,2016b).

Cebeci, A. “XVI. Yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Gagauzlar”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, Tezi., http://docs.neu.edu.tr/library/nadir_eserler_el_yazmalari/TEZLER_YOK_GOV_TR/227789%20gagauzlar.pdf.

Dağdeviren, G., Gagauz Gençlerin Gagauzca Ve Rusçaya Karşı Tutumları”, DD/ JOFEL, Tehlikedeki Diller Dergisi, Journal of Endangered Languages.2013, Winter,s.15-28; PDF) Gagauz Gençlerin Gagauzca ve Rusça’ya Karşı Dil Tutumları. Available from: https://www.researchgate.net/publication/315769952_Gagauz_Genclerin_Gagauzca_ve_Rusca'ya_Karsi_Dil_Tutumlari [Web erişim 24.10. 2018].

Gökdağ, B.A., “Moldova’nın AB Üyeliği Sürecinde Gagauz Özerk Bölgesi Bağımsızlığa Mı Yürüyor?” , Karadeniz Araştırmaları , Güz 2014, Sayı 43, s. 17-42.

Onofrey, Aleksandr Zaharoviç , “Tarihsel Süreçte Gagavuz Türkleri”, Hikmet,Dergisi, (Gostivar,Makedonya), 2008, 103-140.

Öz, A., “Orta Çağ Macar Kroniklerinde Hun-Macar Akrabalığı “, DTCF Dergisi 57.2 (2017).

Kurt,Berker, “Gagauzyeri Özerk Bölgesinde Türkiye Türkçesi”,Sonçağ, (Ankara,2017).

<http://qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/tika-ukrayna-da-gagavuzlari-yalniz-birakmadi/157464/> (Erişim, 23.10.2018).

http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2017/Anuar_statistic_2017.pdf

http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/en/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica_14%20IND_IND030/IND030300reg.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/en/60%20Statistica%20regionala/60%20Statistica%20regionala_16%20AGR/AGR020300reg.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

<https://www.bnm.md>

<https://investgagauzia.md/itogi-sots-ekon-razvitiya/>

<https://drive.google.com/file/d/0B2xvgdewuRAVT1Z1eUFqVmE4dkk/view>

www.trakyanet.com (Web erişim:05.10.2018)

http://www.gagauzia.md/public/files/publicatii/Gagauziya__n_n_Yat_r_m_F_rsatlar_97.doc

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gagauz-yeri-yeni-kirim-olur-mu/516802> (5.2.2016).

Küçüksipahioğlu, B., "Ankhialos Savaşının Sonuna Kadar Bizans-Bulgar İlişkileri", <http://asosindex.com/cache/articles/ankhialos-savasl-nin-sonuna-kadar-bizans-bulgar-iliskileri-f150698.pdf> (Erişim, 06.11.2018).

Todorov, N., "Bulgar Tarihi", Öncü Yay., (1979, Ankara).

Yılmaz, E., "Çuvaşlar ve Çuvaşça", Türkler, c. 20, 110-118, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~eminey/makaleler/yilmazbol4.pdf> (Erişim,06.11.2018)